

УДК 378.147:174

*Маргарита Фролова, заступник декана факультету кібернетики,
старший викладач кафедри педагогіки і психології
Херсонського національного технічного університету*

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ З ЕКОНОМІЧНОЇ КІБЕРНЕТИКИ

У статті висвітлюються педагогічні умови формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики.

Ключові слова: педагогічні умови, дослідницькі компетентності, спеціалісти з економічної кібернетики.

Рис. 4. Літ. 5.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики у процесі фахової підготовки є актуальним завданням сучасної вищої школи. Воно зумовлене тим, що спеціалісти з економічної кібернетики покликані працювати в якісно нових умовах ринкових відносин, коли відсутні нормативно-планові показники, а головним чинником соціально-економічного розвитку виступає ефективність виробництва, спрямованого на задоволення матеріальних, соціальних, економічних та духовних потреб людей. Прийняття правильних рішень у сфері соціально-економічного розвитку стає можливим, якщо спеціалісти з економічної кібернетики усвідомлюють свою відповідальність за реалізацію на практиці сучасної моделі господарювання, вирішення актуальних проблем та пріоритетних напрямів виходу українського суспільства на європейські та світові стандарти.

Дослідницькі компетентності є особливим показником розвитку особистості. Адже маючи розвинуті інтелектуальні та креативні сили і можливості, людина почуває себе самодостатньою, готовою до активного діалогу з навколишнім середовищем [1]. Спеціалісти з економічної кібернетики в силу професійної діяльності покликані активними у своєму ставленні до соціально-економічних питань, бути готовими до творчої взаємодії з учасниками ринкових відносин, самостійно визначати стратегію і тактику досягнення дослідницької мети, успішно реалізовувати програму управління персоналом тощо. За таких обставин дослідницька компетентність спеціалістів з економічної кібернетики визначається як важливе особистісне утворення, яке набуває функціонального значення, забезпечує відповідний рівень професійної активності, засвідчує про важливі прояви

емоційних, інтелектуальних та творчих сил.

Сучасний аналіз змісту та характеру дослідницьких компетентностей спеціалістів з економічної кібернетики переконує в тому, що це явище має складну природу. Крім соціальної, культурологічної та психологічної зумовленості дослідницьких компетентностей суттєво посилюється роль такого чинника, як педагогічний вплив на їх формування у процесі фахової підготовки майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики. Адже педагогічний вплив передбачає визначення змісту та основних напрямів формування дослідницьких компетентностей, передачу майбутнім спеціалістам необхідних знань, понять та уявлень про дослідницьку діяльність в системі управління соціально-економічними процесами, оволодіння певними вміннями та навичками організації дослідницького процесу, пов'язаного з вирішенням актуальних проблем розвитку соціально-економічної сфери.

Формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики у процесі фахової підготовки слід розглядати як соціальне, психологічне, культурологічне та педагогічне явище. Адже існує залежність дослідницьких компетентностей від соціальних умов, культуротворчих традицій, психологічних процесів, а також програмно-методичного забезпечення підготовки майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики в системі вищої школи. Це зумовлює необхідність послідовного вивчення питань та прийняття відповідних рішень, пов'язаних з педагогічним забезпеченням процесу формування у майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики дослідницьких компетентностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання формування компетентностей особистості отримало певне висвітлення. Учені наголошують на важливості та необхідності використання в освіті

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ З ЕКОНОМІЧНОЇ КІБЕРНЕТИКИ

компетентнісного підходу. Вони аналізують стратегічні орієнтири освітньої практики щодо впровадження компетентнісного підходу при визначенні змісту освіти (О. Овчарук), вивчають досвід зарубіжних країн щодо послідовної реалізації компетентнісного підходу (О. Пометун), наголошують на важливості моніторингу рівнів досягнення компетентностей (О. Локшина). Особлива увага приділяється складовим реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі. Так, О. Савченко досліджує уміння вчитися як ключову компетентність загальної середньої освіти, Н. Бібік наголошує на рефлексивному аналізі застосування компетентнісного підходу, С. Трубочова вивчає умови реалізації компетентнісного підходу у навчальному процесі, Л. Парашенко пише про технологію формування ключових компетентностей старшокласників [4].

На необхідності психолого-педагогічного супроводу процесу формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів наголошують психологи та педагоги. Так, у працях учених акумулюється увага на формуванні дослідницької компетентності студентів на основі синергетичного підходу (Л. Абдулова), психолого-педагогічних чинниках успішності науково-дослідної роботи студентів (Л. Авдєєва), умовах формування дослідницької компетентності майбутніх інженерів-педагогів (М. Архипова), змісті та організації науково-дослідної роботи студентів педагогічних навчальних закладів (В. Богословський, А. Нестеров, С. Трапцін, О. Микитюк).

Виділення невирішених раніше проблем. Науково-педагогічні пошуки вчених дозволили успішно вирішити питання формування дослідницьких компетентностей майбутніх учителів, інженерних фахівців, спеціалістів інших професій. Водночас питання формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики ще не отримали необхідного осмислення та практичного вирішення. Існуюча ситуація не створює умови для послідовного й ефективного формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики, викликає значні труднощі у розв'язанні зазначеної проблеми. Саме тому нами виявлено спробу системно підійти до вирішення цього питання та визначити педагогічні умови, які б дозволили отримати позитивні результати та успішно підготувати майбутніх фахівців з економічної кібернетики до дослідно-пошукової та інноваційної діяльності.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов формування дослідницьких компетентностей майбутніх

спеціалістів з економічної кібернетики у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вирішенні зазначеної проблеми вченим вдалося виділити окремі педагогічні умови, що пов'язані з актуалізацією дослідницької складової в системі професійної підготовки майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики. Наголошується, що управління соціально-економічними процесами не може успішно відбуватися, якщо фахівці не спрямовують зусилля на дослідженні процесів, які відбуваються в суспільстві та характеризують його економічне життя. З цією метою пропонується широкий спектр педагогічних засобів впливу, за допомогою яких майбутні спеціалісти з економічної кібернетики набувають важливі для них знання, поняття та уявлення дослідницької спрямованості.

В освітній практиці вченим вдалося розробити окремі методики, спрямовані на залучення майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики до дослідницької діяльності. Пропонуються різнопланові методи та прийоми отримання необхідної інформації, визначення тих видів пошукової діяльності, які спроможні вивести на рівень глибокого осмислення проблемних питань та ситуацій. У цьому прослідковується прагнення вчених якомога ширше представити можливості дослідницького характеру, якими можуть скористатися спеціалісти зазначеного профілю.

Утім, проблема формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики залишається ще гострою і тому вимагає подальшого науково-педагогічного пошуку. Здійснений нами теоретичний аналіз вказаного питання переконує в тому, що сучасна вища школа потребує свого оновлення на концептуальному, змістовому, діяльнісному та організаційному рівнях. Формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики у процесі фахової підготовки може бути успішним, якщо здійснюватиметься з урахуванням сучасних педагогічних умов.

До таких умов слід віднести:

- впровадження особистісного підходу до формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики;
- ознайомлення майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики з різновидами знань про дослідницьку діяльність;
- оволодіння майбутніми спеціалістами з економічної кібернетики способами дослідницької активності;
- системне використання освітньо-виховних можливостей фахової підготовки у формуванні

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ З ЕКОНОМІЧНОЇ КІБЕРНЕТИКИ

дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики.

Упровадження особистісного підходу до формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики є педагогічною умовою, яка має концептуальне значення. Адже йдеться про пріоритети навчально-виховного процесу, які пов'язані з формуванням особистості майбутнього фахівця, визначення його в якості суб'єкта власного розвитку та підготовки до дослідницької діяльності, а також вияву потенційних можливостей як активного учасника освітньо-виховної діяльності, пов'язаної з набуттям необхідного дослідницького досвіду (Рис. 1).

Для упровадження особистісного підходу до вирішення зазначеної проблеми потрібно переосмислити традиційні педагогічні дії, які у попередній період пов'язувалися переважно із

Серед педагогічних умов, спрямованих на ефективне вирішення основних завдань формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики слід виділити ознайомлення студентів з необхідними знаннями про дослідницьку діяльність. Йдеться про знання, які дозволяють усвідомити сутність того, що відбувається у процесі дослідницької роботи, які результати можна очікувати від виконання дослідницьких програм, на які методи слід розраховувати під час проведення конкретних досліджень. На підставі теоретичного аналізу нами виділено різновиди знань, з якими потрібно знайомити майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики (Рис. 2).

Інформаційне забезпечення процесу формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики належить до проблемних питань сучасної вищої



Рис. 1. Упровадження особистісного підходу до формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики

зовнішніми чинниками (соціальними, інформаційними, технічними та ін.) впливу на дослідницькі якості майбутніх фахівців. Особистісний підхід надає перевагу тим аспектам вказаної проблеми, які характеризують роль і місце особистості у процесі формування дослідницьких компетентностей, мету і завдання особистісно-орієнтованих дій, пов'язаних з освоєнням необхідного досвіду, а також напрямів формування дослідницьких компетентностей, які відповідають об'єктивним і суб'єктивним умовам вказаного процесу [3].

школи. Адже студентам часом пропонують знання, які за своїм змістом не спроможні забезпечити успішне вирішення завдань дослідницького характеру. Саме тому доцільним є ознайомлення майбутніх спеціалістів з існуючими різновидами знань про дослідницьку діяльність. Так, знання про зміст досліджень у соціально-економічній сфері дозволяють орієнтуватися під час опрацювання та вибору актуальних тем дослідження. Знання про технологію дослідницької діяльності покликані допомогти майбутнім спеціалістам з економічної

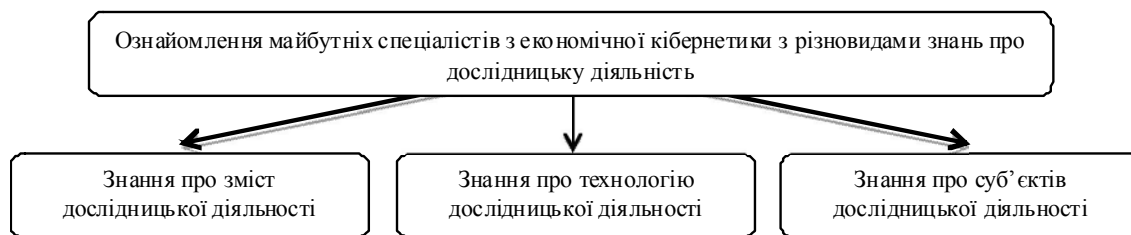


Рис. 2. Ознайомлення майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики з різновидами знань про дослідницьку діяльність

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ З ЕКОНОМІЧНОЇ КІБЕРНЕТИКИ

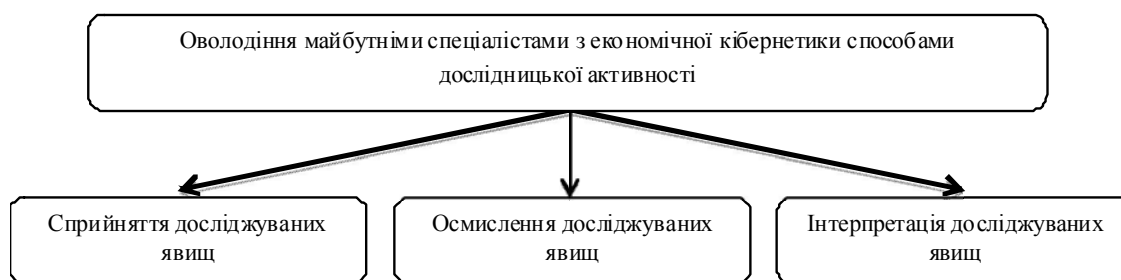


Рис. 3. Оволодіння майбутніми спеціалістами з економічної кібернетики способами дослідницької активності

кібернетики у прийнятті рішень щодо методів, форм та засобів отримання необхідних дослідницьких даних. Знання про суб'єктів дослідницької діяльності спроможні сконцентрувати увагу на власних силах і можливостях, пов'язаних з проведенням дослідницької роботи, присвяченої питанням соціально-економічного змісту.

Дослідницькі компетентності майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики пов'язані не лише зі знаннями, але й з набутим досвідом встановлення безпосереднього зв'язку з досліджуваними явищами. Відомо, що будь-який соціально-економічний процес характеризується певним змістом та формою вияву, має як зовнішні, так і внутрішні ознаки, засвідчує про певну динаміку, спрямованість та функціональність [2]. За таких обставин спеціалісти з економічної кібернетики повинні бути готовими до встановлення безпосереднього зв'язку із досліджуваними явищами та процесами. Для забезпечення цієї готовності майбутні спеціалісти з економічної кібернетики покликані оволодіти у процесі фахової підготовки способами дослідницької активності, пов'язані зі сприйманням, осмиленням та творчою інтерпретацією досліджуваних явищ (Рис. 3.).

В існуючій практиці ще рідко звертається увага на можливість особистості адекватно реагувати на певні процеси чи явища. Утім, для дослідницької роботи ці якості особистості мають важливе значення. За допомогою дослідницької активності майбутні спеціалісти з економічної кібернетики стають спроможними безпосередньо відчувати процеси, які мають місце в соціально-економічній сфері, глибоко осмислювати проблемні питання, висувати певні припущення щодо ймовірного розвитку та динаміки досліджуваних явищ. Це переконує у необхідності цілеспрямованої підготовки студентів до сприймання, оцінки та творчої інтерпретації того, що визначено в якості предмета дослідження.

В якості педагогічної умови успішного вирішення вказаної проблеми нами визначено

системне використання освітньо-виховних можливостей фахової підготовки у формуванні дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики. Прийняття такого рішення зумовлено тим, що сучасна вища школа не використовує у повному обсязі наявні можливості освітньо-виховної роботи. Це призводить до того, що звернення до питань формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики має переважно епізодичний характер. Значна частина викладачів та спеціалістів, які працюють з майбутніми фахівцями з економічної кібернетики, не виявляють належної готовності до системного й послідовного вирішення вказаної проблеми. У зв'язку із зазначеним нами наголошено на системному використанні навчальних занять, наукової роботи, виробничої практики та позааудиторної діяльності у формуванні дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики (Рис. 4.).

Фахова підготовка майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики охоплює в собі різні форми освітньо-виховного впливу на дослідницькі компетентності. Завдання вищої школи полягає в тому, щоб навчальні заняття, наукова робота, виробнича практика, а також позааудиторна діяльність були ефективно використані з метою підготовки майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики до дослідницької діяльності та набуття ними необхідного теоретичного і практичного досвіду.

Згідно навчального плану підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів з економічної кібернетики передбачається вивчення дисциплін циклу гуманітарної, природничо-наукової, загальноекономічної та професійної підготовки. Кожний із зазначених циклів підготовки охоплює низку дисциплін, які мають значні можливості у формуванні дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики. Такі дисципліни циклу гуманітарної підготовки, як філософія, культурологія, педагогіка, психологія,

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ З ЕКОНОМІЧНОЇ КІБЕРНЕТИКИ

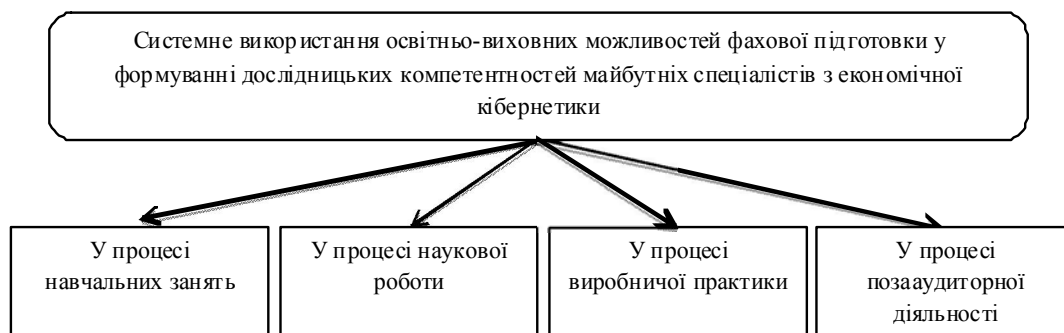


Рис. 4. Системне використання освітньо-виховних можливостей фахової підготовки у формуванні дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики

правознавство, історія України, соціологія, університетська освіта та ін. покликані формувати у майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики відповідальне ставлення до дослідницької діяльності, збагачувати їх знання, поняття та уявлення про дослідницькі компетентності як соціальне, психологічне, культурологічне явище, наголошувати на можливостях особистості у вирішенні актуальних дослідницьких завдань.

Значним є освітньо-виховний потенціал дисциплін циклу природничо-наукової та загальноекономічної підготовки. Це такі дисципліни, як політична економія, мікро- та макроекономіка, історія економіки та економічної думки, економіко-математичне моделювання, економічна кібернетика, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, економіка праці і соціально-трудові відносини, міжнародна, національна, регіональна економіка та ін. Їх роль у формуванні дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики визначається тим, що вони розкривають предмет їх дослідницької діяльності, спрямовують увагу студентів на питання, які пов'язані з розвитком системи соціально-економічних відносин, збагачують знання, поняття та уявлення майбутніх фахівців щодо особливостей вирішення дослідницьких завдань у процесі професійної діяльності.

У формуванні дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики вадливими є дисципліни циклу професійної підготовки. Це такі дисципліни, як системи підтримки прийняття рішень, технологія створення програмних та інтелектуальних систем, моделювання економіки, інформаційні системи в економіці, прикладні задачі моделювання економічних процесів, управління інформаційними ресурсами, моделі управління інформаційними технологіями, прогнозування соціально-економічних процесів, системи моніторингу в економіці, сучасні технології комп'ютерної

обробки інформації та ін. Залучення освітньо-виховних можливостей зазначених дисциплін до формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики слід розглядати як важливе завдання вищої школи. Адже за участю цих дисциплін майбутні спеціалісти з економічної кібернетики отримують можливість глибоко усвідомити інформаційну та процесуальну складову дослідницького процесу, ознайомитися з технологією організації та здійснення дослідницької роботи, набути необхідні знання, уміння і навички використання інформаційно-комунікаційних систем з метою створення відповідної бази даних, необхідних для прийняття дослідницьких рішень [5].

У формуванні дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики вадливого значення набуває наукова робота. Її ефективність залежить від того, які завдання дослідницького характеру вирішують студенти [7]. З метою посилення впливу наукової роботи на формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики виявляється доцільним вирішення завдань наукового змісту, які мають теоретичний, прикладний та особистісний характер. Взаємозв'язок теорії, практики та особистості має визначати зміст та спрямованість дослідницької роботи студентів, створювати необхідні передумови для набуття ними досвіду пошукової роботи, яка б мала теоретичне, прикладне та особистісне значення. З цією метою в системі вищої школи важливо залучати студентів до наукового пошуку, виконання програми дослідницької роботи, яка б передбачала опанування необхідними методами теоретичного, дослідно-експериментального вивчення актуальних проблем соціально-економічного розвитку суспільства, а також творчої самореалізації, пов'язаної з використанням емоційних, інтелектуальних та творчих сил і можливостей.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ З ЕКОНОМІЧНОЇ КІБЕРНЕТИКИ

Формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики у процесі наукової роботи буде ефективним, якщо крім теоретичних і прикладних будуть вирішуватися питання їх особистісного розвитку і, зокрема, функціонування дослідницьких компетентностей. Це означає, що під час організації наукової роботи студентів потрібно враховувати актуальність соціально-економічних проблем, доцільність опанування окремими методами науково-дослідної роботи, а також необхідність оволодіння майбутніми спеціалістами найважливішими способами дослідницької активності.

Важливе місце у формуванні дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики має бути відведене виробничій практиці. Адже в цих умовах відбувається апробація теоретичних знань, практичних вмій і навичок. Під час виробничої практики студенти засвідчують свої потенційні можливості та вміння спиратися на професійний і, зокрема, дослідницький досвід, а також власні сили і творчі здібності. Виробнича практика є показником того, наскільки майбутні спеціалісти спроможні вирішувати поставлені перед ними управлінські завдання, приймати самостійні й відповідальні рішення, досягати визначеної мети та завдань. Одночас, виробнича практика має стати важливою умовою самореалізації особистості, її вміння бути самодостатньою у своїх рішеннях та діях.

У зв'язку із зазначеним виникає необхідність залучення студентів під час виробничої практики до дослідницької діяльності, яка б посилювала роль особистісних якостей, надавала їм пріоритетного значення, вибудовувала стратегію і тактику дослідницьких дій з урахуванням потенційних можливостей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики. Успіх дослідницької роботи студентів має визначатися як змістом вирішених питань, так і змінами, які відбулися на рівні сприймання, осмислення та інтерпретації досліджуваних явищ і процесів.

Системне використання освітньо-виховних можливостей фахової підготовки у формуванні дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики пов'язане з позааудиторною діяльністю. Студентські клуби, гуртки, студії, наукові товариства, творчі об'єднання, які діють в системі вищої школи, покликані залучати студентську молодь до наукової творчості, реалізації науково-дослідних проектів, розробки наукових програм тощо. У межах позааудиторної діяльності існують значні

можливості щодо пропаганди наукових цінностей, популяризації наукових досягнень відомих учених і дослідників, ознайомлення студентів з результатами творчих конкурсів, фестивалів молоді. Позааудиторна діяльність дозволяє враховувати індивідуальні інтереси, потреби у сфері дослідницької роботи, відкриває перед майбутніми спеціалістами з економічної кібернетики перспективи для їх індивідуального самовизначення у сфері наукових досліджень, вияву творчого потенціалу, пов'язаного з професійною діяльністю.

Висновки з даного дослідження. Теоретичний аналіз зазначеної проблеми дозволив виділити педагогічні умови, необхідні для активного формування дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики у процесі фахової підготовки. Ці умови передбачають упровадження особистісного підходу до вирішення вказаної проблеми, ознайомлення майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики з різновидами знань про дослідницьку діяльність; оволодіння студентами необхідними способами дослідницької активності, а також системне використання освітньо-виховних можливостей фахової підготовки у формуванні дослідницьких компетентностей майбутніх спеціалістів з економічної кібернетики.

1. Бутенко В.Г. *Формування інтелектуальних цінностей особистості: методичний посібник* / В.Г. Бутенко. – Херсон: Гринь Д.С., 2012.

2. Бутенко В.Г. *Формування культури морально-ділових відносин у менеджерів зовнішньо-економічної діяльності: монографія* / В.Г. Бутенко, Я.В. Стрельчук. – Херсон: Гринь Д.С., 2012.

3. Гончаренко С.У. *Український педагогічний словник: довідкове видання* / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997.

4. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики* / За ред. О.В. Овчарук. – К.: КІС., 2004.

5. Крушельницька О.В. *Методологія і організація наукових досліджень: навчальний посібник* / О.В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2006.

6. Петров Э.Г. *Методы и средства принятия решений в социально-экономических и технических системах: учебное пособие* / Э.Г. Петров, М.В. Новожилова, И.В. Гребеник, Н.А. Соколова / Под общ. редакцией Э.Г. Петрова. – Херсон: ОЛДІ – плюс, 2003.

7. Цехмістрова Г.С. *Основи наукових досліджень: навчальний посібник* / Г.С. Цехмістрова. – К., 2004.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2012